

що їхні кімнати нарізно, спільний тільки коридор. До чого усі пересуди! Леся повінчається з Квіткою й він зробить надможливе, аби дружина дожила життя щасливою... Влітку 1913-го з Грузії (м. Сурамі) додому у домовині привезли Лесю Українку. До похоронної процесії приставили наряд кінноти. Заборонили промови. Але натовп сунув за нею аж до Байкового цвинтаря, а там довго співав «Вічная пам'ять...». Потім розійшлися. І тільки Кльоня аж до сутінків ридав над свіжою могилою дружини. «Багато сил йшло на даремну видержку й непотрібну терпеливість». Вона це зрозуміла, але запізно. Вона написала «Лісову пісню». Вона «без надії таки сподівалась». І вона – **найвідоміша жінка України.**

Література

1. Українська література. Універсальна хрестоматія. У 2-х т. / За заг. ред. проф. А.П. Загнітка. – Донецьк: ЦПА, 2000.
2. Історія української літератури XIX століття: У 3 кн. / За ред. М. Т. Яценка – К., 1997.

УДК 116:821.161.2

РОЛЬ ПЕТРА АНТОНОВИЧА КОСАЧА У ЖИТТЄВІЙ ДОЛІ СВОЄЇ ДОНЬКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Степан Борчук,

*доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника» (м. Івано-Франківськ, Україна)*

Людмила Дрогомирецька,

*кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії
України і методики викладання історії ДВНЗ «Прикарпатський
національний університет імені Василя Стефаника»
(м. Івано-Франківськ, Україна)*

РОЛЬ ПЕТРА АНТОНОВИЧА КОСАЧА У ЖИТТЄВІЙ ДОЛІ СВОЄЇ ДОНЬКИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ.

У статті авторами з використанням мемуарів та спогадів членів родини і сучасників охарактеризовано особистість Петра Антоновича Косача, висвітлено риси його непересічної особистості, що вплинули на формування

характеру та світогляду його геніальної доньки Лесі Українки. Зроблено спробу порівняння рис характеру та цінностних орієнтирів батька й доньки, розкрито роль Петра Косача у життєвій долі Лариси Петрівни Косач (Лесі Українки).

Ключові слова: родина, батьківська любов, батьківське виховання, інтелектуальне середовище, духовний світ, Київська Громада

Using the memoirs and remembrance of family members and contemporaries, the authors describe the personality of Petro Antonovych Kosach, highlight the features of his extraordinary personality that influenced the character and worldview of his genius daughter Lesia Ukrainka. Try to compare the traits of character and values of the father and daughter, the role of Peter Kosach in the life's fate of Larysa Petrivna Kosach (Lesia Ukrainka).

Key words: family, parental love, parental upbringing, intellectual environment, spiritual world, Kyiv Community

Роль батька у формуванні у дитини певних якостей, навичок, знань і вмінь, необхідних для всебічного гармонійного розвитку, надзвичайно важлива. Саме від батька дитина, як правило, отримує впевненість, стабільність і захист. Батько допомагає дитині пізнавати світ у всій його багатогранності, є незаперечним авторитетом і прикладом для наслідування.

Прикладом такого батька, який жив і працював для родини, батьківське серце котрого розуміло порухи душі кожного зі своїх дітей і переймалося їхніми інтересами, можна вважати Петра Антоновича Косача, батька Лесі Українки.

Боже та життєве призначення Петра Косача полягало в тому, що йому судилося стати надійною опорою і захисником, щирим другом і помічником для усіх синів і дочок. Проте особливе ставлення у Петра Антоновича було до його молодшої донечки Лесі.

Петро Антонович Косач народився 20 грудня (ст.ст.) 1841 р. в місті Мглині на Чернігівщині. Його батьки належали до знатної дворянської сім'ї, початок родоводу якої, на думку І. Денисюк і Т. Скрипки, можна починати від часів сербського намісника Боснії й Герцеговини Стефана Косача [4].

У своєму теплому спогаді про батька Петра Антоновича, його донька Ольга Косач-Кривинюк писала: «Петро Антонович Косач, батько Лесі Українки, а також і мій, бо ми з нею рідні сестри, народився 20/ХІІ 1841 в м. Мглині на північній Чернігівщині. Мати нашого батька, Марія Степанівна Косач,

дівоче прізвище Чернявська, була не мглинська, а приїхала туди лише 1838 року з Полтави, де жила довший час, родом же була, здається, з Чернігова. Вона померла 3/XI 1848 року, і батько наш її зовсім не пам'ятав, з оповідань же старших родичів знав і нам розказував, що була вона дуже лагідна, добра жінка, розумна і, як на той час, гарно освічена. З оповідань трудно збагнути, від чого вона померла: не то від сухіт, не то від крайнього виснаження й тяжкої анемії, була вона взагалі тендітна й слабка» [6, с. 4].

Після смерті матері малим Петриком Косачем опікувалася рідна тітка – старша сестра його мами Параска Степанівна Чернявська, в маєтку якої у Мглині був пансіон для дівчат, котрий давав вихованкам трикласну освіту. Тітка, високоосвічена, добра, лагідна, щедра душею, справедлива, проте вольова, не полишила напризволяще своїх небожів, створивши їм належні умови виховання та забезпечивши здобуття необхідного рівня початкової освіти для подальшого навчання і здобуття професії [4]. «По смерті батькової матері доглядати та виховувати дітей (батька нашого та його двох братів і двох сестер), - згадувала сестра Лесі Ольга Косач-Кривинюк, - взялася її сестра Прасковія Степанівна Чернявська. І наш батько і його брат та сестри все життя згадували цю свою тітку з глибокою пошаною, любов'ю та вдячністю, як надзвичайно розумну, добру, справедливу людину, лагідну та з сильним характером. Вона була так само, як і її молодша сестра, наша бабуня, гарно освічена на ті часи і влаштувала у себе в Мглині пансіон для дівчаток» [6, с. 4].

Втрата матері у ранньому дитинстві мала неабиякий вплив на формування особистості майбутнього батька Лесі Українки.

Проте рідні доклали максимальних зусиль, щоб осиротілий хлопець здобув високу освіту. Спочатку він навчається у пансіоні тітки, згодом – у Чернігівській гімназії. «У тому пансіоні, за спогадами Ольги Косач-Кривинюк, разом з тітчиними ученицями наш батько одержував свою найпершу науку. Потім його віддали до чернігівської гімназії» [6, с. 4]. Як відмічають сучасники, родичі та констатують дослідники, до навчання юний Петро Косач виявляв неабиякі здібності, особливо легко йому давалися точні науки і особливо – історія та література. Любов до літератури Петрові привив його вчитель словесності – відомий український байкар Леонід

Глібов, творами якого Петро Косач захоплювався. Байки свого наставника, вивчені у шкільні роки, Петро пам'ятав усе життя і в майбутньому, при нагоді, декламував своїм дітям [4].

У 1860 році Петро Косач став студентом Петербурзького університету, спочатку – математичного факультету, а через рік перейшов на правничий. Навчання у Петербурзі не було тривалим – з другого курсу за участь у студентських протестах Петра відраховали з числа студентів [9].

У травні 1862 р. він приїхав до Києва і вступив на правничий факультет університету Святого Володимира. Саме в цей час тут виникла і розпочала свою активну діяльність Київська громада, у якій об'єдналося близько 200 осіб, здебільшого студентів і випускників Київського університету Святого Володимира. Громадівці займалися культурно-просвітницькою діяльністю: організовували недільні школи для дорослих, займалися створенням та розповсюдженням підручників і популярних книжечок українською мовою; записували народні пісні і думи, тощо [9].

«...Величезна культурна робота лежала на плечах громадян, - писав відомий український літературознавець, історик-архівіст В.Міяковський, - недільні школи були утворені громадянами, а праця в них провадилася дуже жваво. Під доглядом В. Антоновича провадилося навчання в декількох школах... Косачі й інші громадяне беруть участь в викладанні елементарних предметів для дорослих. Працю в недільних школах було припинено не через недбалість громадян, а через підозрілість начальства, яке вгледіло в цих школах щось дуже небезпечне й неблагонадійне» [7].

70-х рр. XIX ст. вважаються часом розквіту Київської громади. У цей період учасники громадівського руху, серед яких: Михайло Драгоманов, Олександр Русов, Павло Житецький, Микола Лисенко та ін., згуртувалися довкола Південно-Західного відділу Російського географічного товариства, яке поживало і легалізувало культурно-просвітницьку і наукову діяльність української інтелігенції і в такий спосіб відіграло важливу роль у розвитку українського національного життя. Діячі Київської громади – Петро Косач, Данило Мороз, Ничипір Тумасов, Олексій Гулак долучилися до діяльності товариства. «І треба тільки згадати, яку діяльну й корисну участь через десять років ця ж сама громада, значно побільшена, взяла в роботі Південно-Західного Відділу Географічного Товариства в Києві, щоб зрозуміти, що

студентське об'єднання на ґрунті студіювання етнографічних особливостей українського народу не було даремним для громадян...» - писав В.Міяковський [7].

У Київській громаді близьким другом Петра Косача стає Михайло Драгоманов. «Он принадлежит к числу молодых людей, каких теперь иногда встречаешь: с виду занудноватый и насмешливый, не пускающийся в наружные нежности и почтительности, но на самом деле добрый и способный любить и делать добро гораздо более, чем раскисающие и распускающиеся в извинениях; такие люди вдобавок бывают почти всегда прямые и честные. А при всех этих свойствах жить с человеком легко», – характеризував свого друга М. Драгоманов у листі до матері [11, с. 454].

Особливо близькі стосунки у Петра Косача склалися з Миколою Лисенком, вони разом винаймали житло неподалік будинку, у якому проживав М. Драгоманов з дружиною.

Саме у цьому товаристві однодумців, які докладали надзусилля у справі відродження національної свідомості, культури, мови, працювали над підвищенням освітнього рівня свого народу Петро Косач познайомився зі своєю майбутньою дружиною Ольгою, сестрою Михайла Драгоманова. Софія Русова у спогадах писала про неї: «Разом із ним (Драгомановим) з'являлась теж дуже гарна сестра його Ольга. Це була горда і пишна панночка, що її ми трохи боялися. Вона завжди мовчки слухала жартів брата, але й сама іноді вміла вставити дуже влучне слівце. Обі ці пані (Людмила й Ольга Драгоманови) завжди ходили в чудових українських убраннях» [8, с. 44 – 45].

Здобувши у 1864 р. ступінь кандидата законодавства, на початку 1865 р. Петро Косач отримав призначення на посаду секретаря Київського «присутствія» у селянських справах. У 1866 р. він переїхав до Новограда-Волинського, де отримав посаду голови з'їзду мирових посередників [9].

22 липня 1868 р. Петро Косач і Ольга Драгоманова повінчалися в Христо-Воздвиженській церкві села Пирогів (поблизу Києва). На весіллі Косачів з боку Петра Антоновича шаферами (свідками) були В.Б. Антонович і О. Ф. Кістяківський. Перший – видатний історик, археолог, археограф, етнограф, нумізмат і член-кореспондент Петербурзької Академії наук, другий – видатний юрист і історик, доктор кримінального права, один з фундаторів Південно-Західного відділу Всеросійського географічного товариства – неофіційної української філії Академії наук; обидва – видатні українські

громадські діячі. З молодим П. А. Косачем їх поєднали і здружили спільне навчання в Київському університеті Св. Володимира й активна спільна діяльність заснованої В. Б. Антоновичем «Громади» («Старої Громади», разом з М.П.Драгомановим і М.В.Лисенко та інш.) [9].

Весілля відбулося на літній дачі Драгоманових (урочище Китаєво під Києвом). Одразу після шлюбу щасливе подружжя виїхало на Волинь до містечка Новоград-Волинського (Звягеля) за місцем служби Петра Антоновича. Про свої почуття до дружини П. Косач неодноразово писав у листах: «...завтра буде 23 роки як ми з тобою, моя голубка Олеся, повінчалися-побралися!.. Велике спасибі тобі, моя мила, за ті роки, що пройшли й за все, що для мене робила!!!» [3, с. 14]. В іншому листі П.Косач зізнавався: «... я для тебе, моя дружина, більше ніж друг – чоловік, готовий для блага твого і дітей віддати своє життя!» [3, с. 43].

Подружжя Косачів дуже різнилося своїми темпераментами. Петро Антонович відзначався добротою, був делікатним і стриманим і ці риси згодом успадкувала їхня старша дочка. А Ольга Петрівна, за спогадами, була дуже розумною, гордою, впевненою у своїй правоті і навіть могла бути жорсткою до своїх близьких. Відомий український діяч, меценат української культури Євген Чикаленко якось дав таку характеристику дружині П. Косача: «Це та баба, що їй сам чорт черевики на вилах подає» [10].

Уже через рік у подружжя народився син Михайло, у майбутньому – письменник, фізик та метеоролог. Коли хлопчикові виповнилося 7 місяців, — Ольга Петрівна завагітніла вдруге. Ця вагітність була для неї дещо несподіваною, крім того, мала тяжкий перебіг. 25 лютого 1871 р. народилася Лариса (у колі - рідних Леся), яка для матері виявилася «зовсім не з радістю жданою» дитиною [10].

Народження Лесі супроводжувалося складним післяпологовим станом матері. Загострення анемії, післяпологова депресія, відсутність грудного молока для немовляти. Люблячий чоловік відправляє дружину аж на півроку на лікування за кордон. Батько взяв на себе турботу про новонароджену доньку. Дуже вболівав, що Лесі ніяк не могли підібрати годувальницю, дитина була кволою, згасала на очах. Доведений до відчаю батько вирішив узяти відпустку і, відмовившись від на час від професійної діяльності, взявся самостійно вигодувати доньку коров'ячим молоком,

розведеним із водою. Консультації з лікарями, дотримання всіх приписів, і, головне, старання батька врятували Лесі життя – дівчинка вижила [10].

Упродовж подальших років у родині Петра Антоновича та Ольги Петрівни Косачів народилося ще четверо дітей – два сини та чотири доньки. Наймолодша донька Ізидора з'явилася на світ, коли Ользі Петрівні було вже 39 років. Всього в родині було шестеро дітей. Майже для всіх, окрім Лесі – спочатку «нелюбимої», згодом – «менше любимої, ніж інші», вистачало матеріної уваги і тепла. Дівчинка намагалася здобути мамину прихильність, шукала спільні інтереси з нею, прагнула продемонструвати свої здібності і вже в дев'ятирічному віці почала писати вірші [10].

Проте з самого дитинства Лариса (Леся) стала «батьковою донькою». З-поміж усіх шести дітей вона найбільше була схожою на тата і зовнішністю, і вдачею. За спогадами молодшої сестри Ольги Косач-Кривинюк, Леся мала такі ж риси обличчя, колір очей і волосся, як у батька, такий самий зріст і таку ж тендітність. Батько і Леся, згадувала Ольга, були однаково «лагідні та добрі безмежно», «однаково обоє могли страшенно скипіти, коли їх дійняти чимсь особливо для них дошкульним» [6, с. 4].

Ольга відзначила стриманість, терплячість, витривалість і неймовірну силу волі, які були притаманні і її батькові, і сестрі Лесі, а ще - велику силу волі і принциповість: «... для любих людей чи справ могли поступитися багато чим, могли бути дуже поблажливими, але я не можу собі уявити тієї людини, тієї справи, взагалі, тієї сили, що могла б примусити батька, чи Лесю однаково, що вони вважали за непорядне, нечесне. Щоб же зробити таке для власної вигоди, чи користи, чи безпечности, то про те не може бути й мови, таке це щось зовсім не до уявлення в поєднанні з ними» [6, с.4]. За спогадами О. Косач-Кривинюк, опублікованими 1 жовтня 1943 р. на сторінках львівської газети «Наші дні», батько і Леся мали чудову пам'ять, обоє були однаково делікатними у відносинах з людьми, намагалися нікого «собою не затруднити, не клопотати, не намагати. Терплячи самі біль, чи жаль, чи горе, намагалися не журити чи не мучити інших тими своїми почуваннями і тлумили їх у собі з якоюсь не людською силою» [6, с. 4-5]. «Батько мав лише, певне, гострішу спостережливість, а може скоріше й краще вмів комбінувати свої спостереження, бо він, напр., надзвичайно скоро й вірно складав ціну людям і

явищам, влучно й дотепно характеризував їх і майже ніколи не помилявся в тих своїх характеристиках. Лесі ж траплялося й помилятися, правда, зрідка, в своїх перших вражіннях. Пам'ятаю, як батько, відпровадивши, зовсім спокійно на вигляд, Лесю з матір'ю в подорож до Відня, як тоді думали, на операцію, замкнувся в себе в хаті і, думаючи, що ніхто з нас молодших не почує, ридав від жалю та турботи. Пам'ятаю теж, як він після смерти сина Михайла тримався на вигляд нібито спокійно і все дбав про те, щоб заспокоїти нас, та все вмовляв нас заспокоювати та підтримувати матір в її безмежному горі. А його самого те горе так підрізало, що коли я, після похорону брата Михайла, не бачивши батька три місяці, побачила його знову, то мені здалося, що я не бачила його 10 років, так він раптом постарів і змінився» [6, с.4-5].

Петро Косач був людиною високоінтелекотною та освіченою, досить делікатною у ставленні до людей. Понад усе цінував людську гідність. Зі спогадів старшої доньки Ольги Петро Косач постає чоловіком принциповим, вольовим, і водночас ніжним, лагідним, делікатним, людиною з широкою ерудицією і високим інтелектом. «Була в батька й Лесі ще одна спільна, надзвичайно цінна риса: вони на диво високо цінували людську гідність, у всякої людини, хоч би у найменшої дитини, і завжди поводитися так, щоб не ображати, не принижувати тієї гідности. Я не пам'ятаю випадку, щоб батько чи Леся повелися з кимсь грубо, брутально; не пам'ятаю й єдиного разу, щоб батько когось з нас, дітей, налаяв чи насварив, чи щоб щось наказав зробити. Він завжди радив, просив, намагаючись і найменшому довести, чому так слід, а так не слід робити, намагався переконати, а не примусити. Так само чинила й Леся. З дітьми ж, і своїми, й чужими, батько був завжди ласкавий та ніжний, говорив, власне «розмовляв»-, поважно, наче з рівним собі, зовсім так само поводитися й Леся. Певне тому вони обоє мали завжди багато «молодих друзів», як казав батько не «малих», а «молодих», і це дуже імпонувало й подобалося дітям та примушувало їх і самих уважно ставитися до своєї гідности), ті молоді друзі дуже їх любили та поважали» [5].

Серед друзів П. Косач мав славу скептика і майстра тонкої іронії та сарказму. Влучні фрази, цікаві характеристики знайомих і навіть окремі висловлювання ставали афоризмами, поширювалися з посиланням на автора: «Старий Косач казав...» [5].

Петро Косач цікавився літературою, першим оцінював і критикував твори дружини (Олени Пчілки), дочки (Лесі Українки), сина (Михайла Обачного), невістки (Грицька Григоренка). За його фінансової підтримки більшість їхніх видань, а також українські часописи й альманахи, на сторінках яких вони публікували свої твори, побачили світ. «Батько мав завжди винятково велику охоту до читання і просто таки виключно гарну пам'ять, надзвичайну пам'ять усе своє життя. В чернігівській гімназії батьковим учителем словесности був Леонід Глібів і батько завжди дуже тепло, з великою симпатією і пошаною згадував його, дуже любив його байки, силу їх знав напам'ять і гарно деклямував нам. Розказували, як батько Лесю, ще зовсім маленьку, навчив, проказуючи, бо вона не вміла ще читати, байки Глібова «Куц та билина», і вона дуже гарно та чуло її декламувала. До сліз проймала її деклямація за кінчення цієї байки, того: «Ох, кущику, я на чужині...» [6, с. 4].

Усе своє свідоме життя Петро Косач був тісно пов'язаний з українським громадським культурно-просвітницьким життям. Видається дивним, що він не володів досконало українською розмовною і письмовою мовою. Проте, в родині Косачів вдома розмовляли виключно українською мовою і батько в усному мовленні використовував окремі вирази, слова, іноді речення. Сучасники жартували, що Петро Косач – «занадто чернігівець, аби розмовляти по-українському» [9]. Зауважимо, що Косач ще в юнацькі роки, під час навчання в гімназії, відчував труднощі у вивченні мов і впродовж усього свого життя не володів жодною іноземною. Очевидно, математичний склад розуму й аналітичне мислення Петра Антоновича не сприяли формуванню у нього чуття мови. Водночас Леся, яка була у всьому неймовірно схожою на батька, на відміну від нього, мала виняткову здібність у цій сфері. Вона досконало володіла не тільки українською, а й ще вивчила понад десять іноземних мов [9].

Петро Косач однаково любив усіх своїх дітей. Але Леся, без сумніву, для нього була особливою. Очевидно, батько вболівав за свою талановиту і дуже хворобливу донечку, тому був особливо уважним, ніжним, турботливим у ставленні до неї. Листи Петра Косача до Лесі пройняті тривогою за її здоров'я, радіщами з приводу її успіхів і болем за її негаразди. У листуванні він вживав українські уснопоетичні звороти, свою доньку він називав «сонце Олесю», «моя Олесічка-ясочка», «моя зіронька», «моя вінозірочка» тощо [9].

Петро Косач був дбайливим господарем. З формулярного списку про службу, складеного у 1899 р., відомо, що у спадок він отримав землі в Чернігівській губернії, а також володів маєтком у Колодяжому (471 десятина). Маючи непоганий дохід від служби (річна платня становила 2500 рублів) і від вмілого господарювання у своїх маєтностях Петро Антонович чималі кошти витрачав на потреби родини: п'ятеро дітей отримали вищу освіту, а Леся, яка часто хворіла, навчалася вдома, приватно, що вимагало великих фінансових зусиль [9].

Батько дбав про всебічний розвиток своїх дітей. Усвідомлюючи, що великий вплив на виховання і формування в дітях цілеспрямованих і різносторонніх особистостей має відповідне оточення і спілкування, він, витрачаючи немалі кошти, утримував т.зв. «великі літні колонії», які щороку збиралися в його маєтках на Волині й Полтавщині. В оселях Косачів у Колодяжному, а згодом – у Зеленому Гаю часто гостювали не тільки родичі чи друзі його дітей, а й українські громадські діячі, письменники. Петро Косач надавав матеріальну підтримку своєму батькові, сестрі Олександрі, яка рано овдовіла і сама виховувала двох синів. Чималі кошти він витрачав на реалізацію українських громадських справ своєї дружини Ольги Петрівни, і особливо опікувався літературною творчістю своєї «своєї Лесічки» [9].

Варто наголосити і на практицизмі батька Лесі Українки. Він, розуміючи свою складність життєвої ситуації своєї хворої доньки, яка не мала сталих заробітків, але потребувала чималих коштів на лікування, виявляв батьківську турботу про її майбутнє. Компетентний у цих справах Петро Антонович розумів, що найкраще забезпечити її могло б придбання земельної власності. Прогресувала хвороба Лесі, батько, як ніхто інший, розумів, що для її здоров'я важливим було те, в яких кліматичних умовах вона житиме, тому мріяв придбати земельну ділянку і облаштувати житло для Лесі у з якомога сухішим кліматом. Леся Українка в листі до своєї бабусі Єлисавети Іванівни Драгоманової у 1889 р. Леся писала про «тую землю, що ми з мамою хотіли купити у Будищах», в селі поблизу Гадяча. Леся рада була «там щоліта сидіти...» [9], турбувалася, чи не зрубали там якихось «білих дерев», готова була «сама приїхати строїти хату» [9]. Вже 1893 р. Олена Пчілка ділилася з дружиною Івана Франка Ольгою новиною: «Щодо поважніших справ, то от Вам новина: П[етро] А[нтонович] продав один свій ліс і купує вкупі з Єлисеєм Купр[ияновичем]

маєток для Лесі в наших сторонах. От будемо сусіди! А Леся матиме свій власний дохід, рублів 600, а може, й більше на рік. Врешті, я найбільше радію тим, що вона значно поздоровшала, а через те й повеселіла» [9].

Усе ж найважливішим моментом у турботах батька Лесі Українки була матеріальна підтримка. У листопаді 1905 р. Петро Косач купив ділянку землі поблизу Торчина на Волині у поміщика Трегубова і записав її на ім'я Лесі [1]. А вже через два роки П.Косач почав продавати цю землю й виручені від продажу гроші пересилати Лесі. Частина коштів у 1907 р. було передано з Ковеля на рахунки Лесі у Азовсько-Донському банку у Ялті, про що дізнаємося з листа Лесі Українки до матері від 22 жовтня 1911 р., який вона надіслала з Цулукидзе. В листі вона ділиться інформацією про рахунки за продаж торчинської землі, отриманою від батька [9]. Дослідники припускають, що ця земельна оборудка була пов'язана зі складним фінансовим становищем подружжя Лесі України і Климента Квітки. Чоловік Лесі тільки починав свою юридичну службу і його мізерної платні не вистачало для утримання родини. Дбаючи про майбутнє доньки, Петро Косач радив їй придбати земельну ділянку в Криму, де кліматичні умови були сприятливими для неї та її чоловіка, який також хворів туберкульозом. До того ж, саме у той час Квітка отримав призначення до Сімферопольського суду. На жаль, цей план не було реалізовано [9].

Отже, П. А. Косач дбав, щоби у його доньки Лесі була власна нерухомість, яка б у скрутну хвилину, коли він не буде мати змоги їй фінансово допомогти, узабезпечила від життєвих негараздів. Крім того, батько розумів, що для творчості Лесі її перебування у власному куточку, в нерозривній єдності з природою є надзвичайно важливим.

Петро Косач болісно пережив період, коли діти подорослішали і почали самотійне життя, а дружина повністю захопилася громадсько-видавничими справами у Києві. Йому не раз подовгу доводилося перебувати на самоті в родинному Колодяжненському маєтку. Ці роки були найтяжчими для Петра Антоновича. Свій біль і жаль, свою самотність, він передавав поетичними рядками у листі до дружини: *«В уединеньи, среди метели, / Под крик филинов я погибал! / Мой злобный гений, хандра-мучитель, / Холодный, черный, торжество вал»* [2].

Відчуваючи наближення останнього дня, в останні роки дуже тяжко хворів, Петро Антонович, «за 4 місяці до смерти, ...

переміг свою неохоту до подорожування і поїхав до Лесі в Ялту. Їхати йому було важко, Ялта йому чомусь зовсім не сподобалася, але він був дуже радий, що бачився з Лесею. Може передчував, що бачився з нею, своїм найдорожчої ціни скарбом, востаннє» [6, с. 5].

Таким чином, у життєвій долі Лесі Українки є неоціненною роль її батька Петра Антоновича Косача, який скромно, непомітно, але самовіддано й щиро служив своїй родині, своїй доньці Ларисі Косач, ставши ангелом-охоронцем, що подарував українському народу геніальну поетесу Лесю Українку. Оцінюючи роль Петра Косача в житті Лесі Українки, О.Косач Кривінська назвала його найщирішим, найкращим приятелем-другом, «що за все своє життя не поклав і марної стеблинки поперек Лесиної дороги, а навпаки, як тільки міг і вмів, промітав тую дорогу для неї» [6, с. 5].

Література

1. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. Ф. 77. Ф. 28. Од. зб. 1083.
2. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г.Шевченка НАН України. Ф. 77. Ф. 28. Од. зб. 1045.
3. Денисюк І., Скрипка Т. Дворянське гніздо Косачів. Львів: НВТ «Академічний експрес», 1999. 269 с.
4. Денисюк І., Скрипка Т. Петро Антонович Косач (1841 -1909) / Режим доступу: <https://www.t-skrypka.name/LUkrainka/Gnizdo.html>].
5. Косач-Кривинюк О. Нотатка з приводу статті Юрія Косача «Стародубські Косачі: (Гр)оно пращурів Лесі Українки))» (автограф у приватній збірці. Режим доступу: <https://www.t-skrypka.name/KosachFamily/BatkoVelUkrainky.html>
6. Косач-Кривинюк. Спогад. Батько Лесі Українки. *Наші дні*. 1943. №10. С. 4–5.
7. Міяковський В. Передмова. *Наше минуле*. 1919. Ч. 1/2. С. 76–77. У публ.: «Помийниця». Українська гумористична часопись 1863 р. / подав М. Марковський.
8. Русова С. Мої спомини. Львів: Хортиця, 1937. С. 44–45.
9. Скрипка Т. Батько великої українки. Тамара Скрипка. Персональний сайт. / Режим доступу: <https://www.t-skrypka.name/KosachFamily/BatkoVelUkrainky.html>
10. Українка Леся: листи, троянди і блакить / Режим доступу: <https://neuronews.com.ua/ua/archive/2019/2%28103%29/pages-60-66>
11. *Хроника 2000: український культурологічний альманах*. Київ: Фонд сприяння розвитку мистецтв, 2009. Вип. 79. С. 454.